

Сестри Річинські. Том 2

Про книгу

П'ять сестер після смерті батька опиняються один на один з реальним життям. У другій книзі дівчата намагаються зрозуміти, як вижити в цьому бурхливому морі. Радикальні вчинки, образи, невиправдані очікування, зрада найближчих - так не лише зовнішні обставини, але й самі стосунки стають викликом.

Цей роман - зріз епохи початку ХХ століття. Моменту, коли ламався патріархальний світ. Метафорою занепаду старого ладу якраз і стає руйнування родинного гнізда, дому, який вважали незрушною фортецею.

II

ІРИНА ВІЛЬДЕ

СЕСТРИ РІЧИНСЬКІ

ВІХІЛА

Ірина Вільде

СЕСТРИ РІЧИНСЬКІ

РОМАН

У 3-х томах
Том 2

Книга друга
Частина перша

віхблa
Київ · 2024

УДК 821.161.2-311.6
В46

Вільде Ірина

Сестри Річинські: роман: у 3 т. / Ірина Вільде; передм. Віри Агеєвої. — Київ : Віхола, 2024. — Т. 2, кн. 2, ч. 1. — 464 с. — (Серія «Худліт. Проза»).

ISBN 978-617-8257-90-3

П'ять сестер після смерті батька опиняються один на один з реальним життям. У другій книзі дівчата намагаються зрозуміти, як вижити в цьому бурхливому морі. Радикальні вчинки, обра́зи, невиправдані очікування, зрада найближчих — так не лише зовнішні обставини, але й самі стосунки стають викликом.

Цей роман — зріз епохи початку ХХ століття. Моменту, коли ламався патріархальний світ. Метафорою занепаду старого ладу якраз і стає руйнування родинного гнізда, дому, який вважали незрушною фортецею.

Текст роману звірено за виданням:

Вільде Ірина. Сестри Річинські. — Київ: Дніпро, 1967. — Т. 2.

Усі права застережено. Будь-яку частину цього видання в будь-якій формі та будь-яким способом без письмової згоди видавництва і правовласників відтворювати заборонено.

© Віра Агеєва, передмова, 2024

© Володимир Гавриш, обкладинка, 2024

© ТОВ «Віхола», виключна ліцензія на видання, оригінал-макет, 2024

Першою прокинулась Катерина. Мало бути вже досить пізно, бо крізь заморожені шиби лився звисока у спальню матово-білий холодний день. Безбородькова з заплющеними очима відновила в пам'яті події, що передували сьогоднішньому ранкові: вінчання, весільний бенкет, втеча з батьківського дому і пошлюбна ніч при боці чоловіка у власній квартирі по вулиці Джерельній.

На руці в неї лежить Безбородько, смішно віткнувши підборіддя у мереживо ковдри. Неестетично блищить випукле, біле під відкинутим чубом чоло. З вуха стирчить тугий, гей дратва, рудавий волосок.

І як не запримітив перукар, в якого Філько прихорошувався перед вінчанням?

Критична гримаса оживляє пом'яте, з підпухлими очима обличчя Катерини.

Чи для того, щоб мати право лежати в одному ліжку з цим бундючним чубчиком, потрібно було аж сестрами жертвувати? Чи полювання на звірика не могло обійтись меншою ціною?

Це не совість Катерини Річинської подала свій голос. Каяття самою природою не закладене в характері найстаршої дочки отця Аркадія. Катерину просто охопило обурення, подібне до того, що його відчуває купець, не будучи певним, чи не переплатив за куплений товар.

Проте коли згадала, як ще недавно індючився цей чубчик, як попід небеса підносив свою шановну персону, як по-лисячому хитрував, а як потім по-ослячому попав у розставлені нею сіті, то сумніви відступили від неї.

Само собою, що товар на вітрині переважно здається кращим, ніж коли до нього придивитися вдома.

На руці у неї її чоловік. Муж. Її власність, що за неї вона, зрештою, заплатила не менше й не більше, як тим, що у людській мові зветься совістю.

Та для того, щоб їх новосклеєна родина могла почати своє нормальне життя, Безбородьковій треба буде пройти через місток однієї розмови, яка не буде легкою для Катерини, а тим паче для нього.

Майже рік тривав поміж ними двобій. Спритність змагалася з ще більшою спритністю. Фальш — з більшою фальшою. Безличність^[1] — з ще більш розгнужаною безличністю.

Переможцем у цій диявольській грі вийшла вона, Катерина. На Безбородькове нещастя, Катерина не належить до натур, яких перемога настроює великодушно.

Крізь листки півонії, виписані морозом на шибках, продирається сонячне світло, вдаряється об рожево-золотистий атлас фіранок і м'якими рефlekсами кладеться знову на паморозь.

Катерина оглядається навколо: правильно розташовано меблі чи доведеться зробити перестановку?

Нові модні меблі — потрійна шафа з ясного дерева, низькі, під сучасний стиль, ліжка, прямокутні, без усяких прикрас нічні тумбочки — відгонять ще магазинним повітрям. Все до того необжите, що навіть ліжко, на якому лежить Катерина з чоловіком, чужиться до них.

Новий неподатливий матрац не пристосований до форм людського тіла. Нова, не забруднена недокурками попільниця тільки підкреслює необжитість квартири.

Речі, які стягнула Катерина з батьківського дому, стоять у явній ворожості до крамничної тандети^[2].

Безбородько плямкнув губами, ніби немовля, що вдосталь насалосся материної груді.

Катерині зробилось жаль чоловіка.

Пощадила б Філька і звільнила його від цієї прикрої для нього розмови, якби не мала забобонного переконання, що коли пропустить цю нагоду, тобто з самого початку їхнього співжиття не покаже йому зубів, то навряд чи вдасться їй коли-небудь осідлати його. А пані

Безбородькова, уроджена Річинська, не уявляє свого подружнього життя інакше, ніж верхи на чоловікові.

Катерина поволеньки відсторонюється від Філька. Від тягара його голови у неї вже затерпла рука.

Прикриваючи коліна ковдрою, всуває Катерина босі ноги у капці, на нічну сорочку накидає хутро і навшпиньках виходить до неопаленої кухні.

Всі кухонні меблі пофарбовані у білий гігієнічний колір. Суміш запаху живиці і свіжого лаку нагадує аптеку. Катерина береться розпалювати вогонь під плитою. (Служницю для рівного рахунку найме вона щойно з нового року.) За пічкою заздальгідь заготовлені сухі соснові розпалки. Невипалена плита починає куріти кислуватим димом, але навіть цей сморід створює ілюзію тепла. Тепер наставить вона воду для кави. Дверцята нового буфета відчиняються туго. Катерина не може відразу пригадати собі, де вона ткнула пачку з кавою.

Нічого, — потішає себе, — прийде час, коли вона зможе навпомацки знайти в буфетах чи шафах все їй потрібне.

В її домі буде порядок.

На фронтівій стіні у кухні, як і в батьківському домі по вулиці Куліша, висить невеличке дзеркальце для служниці, а фактично для пані дому, щоб та могла зиркнути в нього, заки вибіжить до несподіваних гостей. Безбородькова усвідомлює, що виглядає погано і краще їй не заглядати до дзеркала, але дурна цікавість перемагає розсудок. З стіни дивиться на неї землисте обличчя з посинілими повіками і виссаними губами. Катерина об'єктивно дивується Безбородькові, де його очі були, що таке чудо взяв у жони.

Зате вона зладить йому теплу купіль, — сміється в душі з себе і з нього. А крім того, ванна кімната і є в побуті саме те, що найбільш імпонує таким парвеню, як її Безбородько.

За ремонтом та обладнанням квартири Катерина майже не звертала уваги на оточення найманого будинку. Щойно тепер з вікна кухні (звечора веліла Марині не палити на кухні, і тому сьогодні вікна тут не замерзли) бачить вона, до якої міри жалюгідний дім навпроти! Облуплений, з латаними фанерою шибамі, з запалим почорнілим дахом, з старими горшками на вікнах замість вазонів, без огорожі, без деревини, із скособоченою убиральнею.

Гарне сусідство, нема що казати!

Катерина якось не може уявити, щоб у такому домі могли жити симпатичні люди. Напевно, належить якомусь шевцеві-полатайкові з купою дітей. Трохи дальшим сусідом праворуч — старий будинок з високою огорожею і садом. Обгорнуті деревця в саду, загата попід північною стіною, прометена доріжка від брами до дороги, фіранки у вікнах свідчать за те, що там мешкають охайні люди.

Сусіди! Пані докторова заводитиме стосунки тільки з вищими і нижчими від себе.

Нижчих (цих впускатиме у свій дім чорним ходом) терпітиме біля себе для того, щоб ті своїми підлабузницькими похвалами та покірними, заздрісними зітханнями курили перед нею фіміам, а з вищими від себе старатиметься зав'язувати стосунки для того, щоб лопалися від злості такі, як вона сама!

По кухні розноситься запах свіжозавареної кави. Пахне домом. «Я в себе, — утверджується в думках Катерина, — я тут пані».

Щойно тепер дозволяє собі побавитись здогадами, що творилося уночі по вулиці Куліша, коли спохватились, що вона втекла з чоловіком.

Хто перший розумний зміркував, що це не жарт з боку панства молодих, а заздалегідь обпланований трюк?

Зоня! Ніхто інший, як вона, адвокат у спідниці, перша зорієнтувалася в ситуації, а тепер десь пиляє тупою пилкою маму, що та не

припантрувала, не запобігла!

Вар'ятка Зонька, знайшла кого обвинувачувати!

Хоч по щирості Катерині не дуже-то й шкода матері. Далєбі, час у сорок з гаком років стати дорослою. Безбородькова вважає, що вона кінець кінцем вчинила розумно не тільки щодо себе (і Філька!), але й щодо мами та сестер. Оцим сміливим, безперечно, дуже болючим для них фортелем, чи, як висловився по-лікарському Філько, кайзершнітом^[3] вона примусила їх нарешті самостійно подумати про себе. (Мамі, як обіцяла, допомагатиме по змозі фінансових можливостей свого чоловіка.)

Можна уявити собі, як закомашилася, розтривожилася «кохана родинонька» (улюблений вислів тітки Клавди), коли дізналися, що вона їм устругнула!

Та Катерині Безбородьковій байдуже до того, що пліткуватимуть за її спиною. Згадує слова Філька, що плітки могли б пошкодити панні Річинській, але пані докторовій вони не страшні.

У спальні заскрипіло ліжко. Катерина чує, як Безбородько завовтузився, втягнув носом запах кави, що линув з кухні, і, очевидно, знову накрився з головою. Напевно, вирішив подрімати трохи з заплющеними очима.

Безбородько не збирався дримати. Розглядав затуманеними очима спальню, бо спросоння не міг з'ясувати собі, де він і що з ним.

«А, — позіхнув він, — таж це я в себе. Гм, непогано починається оце “в себе”. Дай Боже так нам і нашим онукам до самої смерті».

По Катерині залишився тільки запах парфумів у ліжку. До холери ясної, ще ніколи досі не мав у постелі такої запашної жінки! Баби, з якими мав діло, вживали завжди такі гострі простацькі парфуми, що від них аж в носі крутило. Лише Валечка була така гігієнічна, що вся пахла операційною.

Ех, Валечка, Валечка...

А оці вишукані, не виключено, що й оригінальні паризькі, парфуми — це теж, чорт його знає, одна з ознак вищого світу.

Навколішках човгав до нього син нашівського ремісника і таки переступив його високі пороги.

Зять Річинських (воно, звичайно, краще було б, якби той тесть був у живих!) — це вам не гелетка^[4] бобу!

Аж гаряче стало докторові Безбородькові від припливу самозадоволення. Витягнув з-під ковдри руку і повів нею по її атласній поверхні. «Яке легке, а яке тепле», — і для кращого усвідомлення цієї істини пом'яв крайчик покривала.

І чому це, обурювався, в їхньому вищому світі не пасує хвалитись такими речами, як пухова постіль чи напарфумована нічна сорочка шлюбної жінки?

Аромат натуральної кави нагадував Безбородькові добрі дні його раннього дитинства, коли мати з нагоди свята готовила «білу каву з кожушком». Батько, було, неспроможний діждатися тієї блаженної хвилини, крутив цигарку і закурював натщесерце. Мати лаялася, що батько з самого ранку пускає «фабрику в рух», але з виразу її обличчя було видно, що вона не проти цигарки. «Фабрика» відвертала батькові думки від кави, яка вимагала часу, щоб осісти і настоятися, бо ж у цьому полягав увесь секрет того напою.

Безбородько потягнувся за штанами і тут, на спинці крісла, побачив сіро-синій пухнастий чоловічий халат. Подарунок від жінки. Чорт його маму знає, як там у них водиться, — може, йому треба теж було зробити якийсь подарунок Катерині?

Е, не мав би чим морочити собі голову з самого ранку! А халат приємний на дотик, ніби ангорська кішка. Гм, це тобі чистісінько, як у тій казці про пастуха, що став царевичем, — самовдоволено поплескав себе по волохатих грудях.

Теофіл роблено кашлянув, щоб привернути до себе увагу Катерини. Вона, й правда, тої ж миті зазирнула до спальні.

— Я, може, тебе розбудила? — спитала для чемності, хоч знала, що це не так.

— Я звик рано вставати, — поштиво відповів Безбородько, безпардонно позіхнувши до хряскоту в щелепах. — Мені здається... чи не розбудив мене запах кави... Колись, бувало, дома... як би там сутужно з грішми не було, мама завжди так викроювала, щоб на неділю була натуральна кава з цикорієм і молоком... Шкода, що навіть маминої фотографії не залишилося... Але, я тобі кажу, цілий тиждень могло не вистачати хліба, а коли приходила неділя, то кава з молоком мусила бути...

— Так? — без великого захоплення перепитує Катерина. Їй неприємна згадка про покійну свекруху. Воліла, щоб Філько взагалі родився без матері, ніж мала це бути мама-міщанка. Людина з більшим тактом, ніж у її чоловіка, не нагадувала б свого пролетарського походження, а цей вважає, що перед дружиною можна варнякати казна-що. Хай трохи подожде, вона ще стягне йому віжки!

Катерина перечекала, поки Теофіл звівся з ліжка (а сіро-синій халат таки йому дуже до лиця), а потім відчинила двері до ванної кімнати, звідкіль запарувало вологим теплом.

— Диви, диви, а я, бігме, не знав, що то так легко можна купіль зробити! То що ж, можна лізти у ванну?

Безбородько починає при ній скидати з себе нічну сорочку. Катерина хоче вийти з ванної, але голос Теофіла затримує її:

— Чекай, чекай, обмиєш мені плечі...

Безбородькова, уражена в своїй жіночій гідності, залишається у ванній кімнаті.

«А кому я дивуюся? В його сфері всі баби миють мужикам спини, та ще й у присутності дітей».

Зрештою, хіба справа в тому, що жінка чоловікові чи він їй помие спину? У Мопассана, наприклад, є сцена, де пара коханців купається в одній ванні, — але яка тонка поетична любовна гра з *його* боку передує цій купелі!

Звичайно, вона зробить розумно, якщо заздалегідь дасть спокій подібним ілюзіям щодо Безбородька.

Що за обман!

В костюмі її чоловік виглядає куди симпатичнішим, ніж в Адамовім убранні. Одяг приховує не тільки цю хворобливо-білу шкіру, але й маскує баб'ячі стегна та набряклі, ніби в дівчини-підлітка, груди.

У ванні Безбородько починає порскати, хлюпатись, прискати і кректати, як, очевидно, ті, для яких купіль не є щоденним явищем. Нарешті він уже сидить у кухні на табуретці в чалмі з махрового рушника, в купальному халаті, поверх якого накинуто шубу, і схвальним поглядом стежить за рухами Катерини, яка порасться біля сніданку.

— Що ж ти, жінко, наливаєш мені чашечку, ніби для горобця? Хе... хе... хе... Я не в гостях, слава Богу, а в себе дома! Налий мені півлітровий збан, щоб я пам'ятав, «пане добродію», як каже Нестор, коли я снідав уперше в себе.

Простацький тон Безбородька до решти псує настрої Катерині.

— Якщо в тебе такий апетит, — дає Катерина перший урок доброго тону чоловікові, — то можна попросити ще одну філіжаночку. — І далі, зовсім недвозначно, закінчує: — В *нашій* родині не прийнято пити каву півлітровими збанами.

Безбородько поводитьься так, ніби не до нього сказані ці слова. Сьорбаючи та прицмокуючи, він випорожнює чашку за чашкою. Катерина ладна вже думати, що він навмисне грає їй на нервах.

Гарячий струмінь розходитьься Безбородькові по тілі. Після ванни (до речі, не зовсім теплої) це особливо приємно. Так. Тепер ми закуримо

собі. Ледве витягнув він з кишені шуби портсигар, як Катерина тицьнула під ніс попільничку.

— Дай спокій, знаю сам! Ми теж трохи обертались між панством. Ти не забувай, що п'ять років прожив ім шенен Він^[5]. Знаю етикет не гірше, може, від декотрого паничика, але, прошу тебе, не цивілізуй мене хоч сьогодні. Хоч у моїй власній хаті дай мені... бути собою!

Катерина не відзивається. З нервовим поспіхом починає прибирати на столі, немов хотіла покласти кінець розмові на цю тему.

— Ти зрозумій, — розходитья Безбородько, не звертаючи уваги на кислу міну дружини, — що всі ці роки був я ніби спутаний. Ти бачила коли-небудь спутаного коня на толоці? Так от видиш. Інші коли засідали за стіл, то потирали руки, бо їм слинка текла, а я, розумієш, не чув смаку. Мені сорочка прилипала до лопаток з переляку, чи правильно орудую ножем, чи захопив той келишок, що треба. Яка тут приємність, коли з тебе сьомі поти сходять? Ти гадаєш, що тоді у вас на тризні я дуже почував себе у своїй тарілці? Бодай так пси петрушку пасли. А тут, розумієш, треба держати фасон, аби не осоромити себе. Ти міркуй, жінко, я роками, ну, бігме, мріяв про колочену фасольку з часником, олійкою і перченим квашеним огірком. А до того свіжа кулешка, але така, щоб її можна ниткою кряти... Ти знаєш чи не знаєш, що ніщо так не смакує, як страва, яку ми в дитинстві їли? А таку кулешку вкряти ниткою, а потім пом'яцкати в пальцях, от так, от так, — показав він їй рухом руки, — і вмочати в колочену фасольку, по якій би спливала присмажена на олійці цибулька... Що? Не тече тобі ще слинка?

Катерині могла набігти слинка, але не апетиту, а огиди, — так корчило її від його простацьких манер.

Бачила його тепер нагим не тільки зовні, але й з нутра, ніби розрізаний кавун.

Остаточно зрозуміла, що Безбородько, пошиваючись у пани, вкрав у її сфери не лише правила поведінки за столом чи фасони костюмів, але підробився і під манеру розмовляти, прийняту в її середовищі.

У своєму домі буде він м'яцкати кулешу в пальцях, плювати на паркет і посилати собак петрушку пасти.

Що ж, з часом Катерина наведе порядок і в цій справі, а поки, якщо виникне така необхідність, виправдає його простацькі навики, як захоплення фольклором.

Вийде модно і... весело!

Добре усвідомлювала, що відтепер компрометація доктора Безбородька буде подвійною компрометацією докторової Безбородькової, уродженої Річинської.

— Але що ти гадаєш? Я міг облизуватися тільки в думках, бо я був пан, а пани не їдять фасольки з часником... Ха... ха... ха... Ти розумієш, що трагедія була в тому, що я потім уже мав гроші. Я міг до чорта з'їсти того, що мені смакувало. Але що була б собі подумала пані Бровко, якби я замовив на вечерю колочену фасолю чи мандибурку з дземою^[6]? Ні, жінко, ти таки не годна цього зрозуміти, хоч ти і моя шлюбна. А тепер сиджу у своєму домі і плюю на таких, як пані Бровко... Ха... ха... ха... — розреготався, — але добре. Тепер я не залежний від пані Бровко, бо сам пан... Ха... ха... ха... От захоче пан, візьме плюне на підлогу, розітре черевиком, — і хто йому що зробить? Це і є, жінко, той, свій дім.

— Не знаю, — пройнята вся презирством, старається не дивитись на нього Катерина, — треба хіба зовсім без пам'яті бути, щоб плювати на паркет. Для цього є плювачка. — Вона нахиляється, ніби хоче пошукати цей предмет і ткнути його Безбородькові під ніс.

— Таж це символічний плювок, жінко. Як ти цього не розумієш? — тягнеться він до Катерини, обнімаючи її нижче пояса. — Тепер ти моя, так?

— Так...

— А якщо так, то я хотів би тобі в чомусь признатися, розумієш, аби ніяких секретів між нами не було... бо мені тяготить, а, сама розумієш, раніше я не смів...

Катерина тужавіє вся. Ще, чого доброго, дізнається, що в нього байстрюк десь на селі, якого він заміряється спровадити в їхній дім. Та, хоч що б там було, вона готова до оборони й нападу.

— Слухаю. — Катерина примощується на табуретці так, щоб держати Безбородька поглядом, ніби на прив'язі. Вона готова слухати його вухами, очима, кожним нервом стягнутого від напруження обличчя.

— Гм... та воно й слухати так дуже нема що. Ти не змерзла? — буцім огортаючи хутром Катерину, він намагається сховати лице в її подолку.

— Дай спокій, Фільку...

— Видиш, жінко, я не хотів би, щоб ти думала погано про мене. Як каже доктор Гук? Щирість передусім.

— Та говори вже, — не дуже дружелюбно підстьобує його Катерина. Вона силоміць зводить його з-над свого подолка. Хай дивиться у вічі, коли говорить з нею. Безбородько морщиться від такої «ніжності», але скоряється. Якщо з ним так поведуться, то й йому нічого панькатись.

— Одним словом, жінко, я по вуха в боргах.

Погірдлива усмішка Катерини не проминула уваги Теофіла. Змішаний, запитує її очима: в чому справа?

— То все, що ти мав мені сказати?

— Все. А що?

— І це весь секрет, що ти його так довго м'яцкав?

Безбородько не розуміє, чого їй треба від нього.

— Я вже сказав...

— Тоді знай, що твій секрет для мене давно не є секретом. Не віриш?

Безбородько перш за все не повірив своїм вухам, що Катерина взагалі може з такою безтурботністю говорити про борги. Це не в її характері, і тому Теофіл насторожився, хоч хлопський розум підшепнув, що йому нічого серйозного не повинно загрожувати від жінки, яка назавжди зв'язала свою долю з його.

Все ж таки треба вяснити нарешті цю каламутну ситуацію.

— Це добре, жінко, що секрет, який мені так докучав, для тебе давно не таємниця. Але ти мені скажи одно: хто тобі сказав, що доктор Безбородько в боргах?

— Хто? Ти наївний, мій мужу, — вона зневажливо гладить його по голові. — Як мені було не знати про твої борги, коли я сама приклала до того, аби вони множились... Тобі хіба не видалося підозрілим, як дехто з купців насильно пхав тобі товар на оплату?

Безбородько сам відчув, як міняється на обличчі. Воістину так було, як вона говорить. Силоміць тицяли йому ручку в пальці, і тільки діла з його боку було, щоб підписатись під злочасним зобов'язанням. Тільки він, зарозумілець, вважав тоді, що купчики мають собі за честь давати в борг такому клієнтові, як доктор Безбородько.

— Я одного не розумію: що ти з того мала?.. Нащо тобі було топити мене в боргах?

— Ти дійсно не здогадуєшся? — Катерині аж не хочеться вірити, що він до такого ступеня обмежений. — А хіба, коли б у тебе були вільні руки, говорім по щирості, хіба б ти оженився зі мною?

Катерина сказала і вп'ячилася очима в Безбородька: чи розуміє, що відкрила перед ним останню хвірточку, через яку може без шкоди пронести свою власну і її гідність? Чи дійде до нього, яка це велика, вирішальна у їх взаємовідносинах проба джентльменства з його боку? Ох, якби вистачило йому розуму галантно заперечити, збрехати по-великопанському (і так уже нічого змінити не можна), що взяв би її за

будь-яких обставин, за будь-яких умов, заборгований чи з капіталом (якщо б у нього такий був), бо ж він любить свою Катрусю.

На жаль, Безбородько не виявився на висоті. Він не знайшов, що їй відповісти, бо признавав її рацію. Справді так: коли б не цей вексельний зашморг довкола шиї, то який дідько змусив би його женитись на найстаршій з сестер Річинських? Безбородько сягнув би по херувимчика Нелю, в гіршому випадку не дав би Валечці виїхати з Нашого.

Вважав, що поводить ся з дружиною чесно, якщо не заперечує правди. Катерина дивилася тепер на Безбородька, не завважаючи його. Презирство, яке відчувала до нього в цю хвилину, не можна було ні з чим порівняти.

Не вистачило йому розуму спромогтися на галантність, хай тепер нарікає на свою дурну голову.

— Це ще не все, мій дорогий. Я повинна тобі сказати, що багато хто з нашівців вважає, що ти оженився зі мною заради грошей... І ніхто не знає, в тому числі й ти сам, що ти взяв мене з ідеальної любові...

— Що ти хочеш цим сказати?

— Хочу сказати, що ти, Філечку, не тільки оженився з голою-босою панною, але ще й узяв за нею у віно борги, які удвоє перевищують ті, що ти маєш...

Катерина сказала й зблідла. Не з страху, а з почуття надмірної відваги, що крижаним струменем вливалася в неї. Видалася сама собі величною у своїй одчайдушності.

Безбородько скулився і мовчав. Підкосив його не так самий факт матеріального краху, як свідомість, що йому зрадила його щаслива зірка, в яку він так забобонно вірив.

Так ганебно спотикнутись на... гладкій дорозі!

Чим? Чим погрішився супроти свого опікунчого духу, що той так жорстоко помстився йому?

Так, кінь, на якому він мчався галопом крізь життя, долаючи перешкоду за перешкодою, з волі вищої сили дістався іншому господареві.

Згасла іскра — залишився самий попіл. Безбородькові стало ясно, що з сьогоднішнього дня він не зможе вже нічого гаряче прагнути для себе. Одне ще питання цікавить його:

— А як же Суліман?.. Таж я питав його, і той негідник запевнив мене, що у тебе є капітал... Неможливо, аби маклер не знав правди...

— Ні, Суліман знав, як стоїть справа з нашим капіталом...

— Що ж він тоді за інтерес мав, — стогне Безбородько, — обманювати мене?

— Мав він у тому свій інтерес, не бійся. Він не хотів, щоб Неля попала тобі...

— А яке його собаче діло?

Катерина зітхнула з робленим співчуттям:

— Я не знала, що ти такий сліпий. Хіба ти не бачиш, не здогадуєшся, що Суліман по вуха закоханий у нашу красуню?

Спазм схопив Безбородька за серце. Хвилину перед цим він подумав, що в тій купі попелища не тліє вже жодна іскра, і раптом вона так боляче опекла його.

— Але ж Суліман... Суліман — єврей, — Безбородько зразу схопився найсильнішого аргументу.

— І що з того? — довершувала свою помсту Катерина. — Хіба в єврея немає серця, немає очей?

— Але Неля, хіба ж вона схоче дивитись на нього?..

— Це її справа. Знаю, що була вже в нього на квартирі.

Безбородькові захотілося раптом дико, по-ідіотськи заіржати.

— Ти не маєш чого впадати в розпач, — вела далі Катерина з холодним розрахунком, — бо Неля і так не пішла б за тебе, бо ти гидкий їй.

Безбородько охляв до того, що відчув себе знеболеним. Хотілося йому сказати Катерині, що її стріли не ранять уже його, але не почував достатньої для цього сили волі.

Захотілося лягти, простягнути ноги, а що важливіше — сховатися під ковдру. Хай би та відьма дюгала^[7] вату, а не його серце.

Встав.

— Тобі чогось треба? — схопилася й собі Катерина. Його осунена постать пробудила в ній якщо не серце, то розсудок.

— Нічого мені від тебе не треба. Ляжу в ліжко. Холодно все ж таки.

— Я зараз, — пішла поперед нього в спальню, щоб поправити постіль.

Безбородько перечекав, поки вона впорається з подушками, а потім став роздягатись.

Не маючи куди подітися від свердлючого ока своєї прекрасної половини, він повернувся спиною до неї, притому закутався в ковдру так, що самі лише ніздрі виглядали на повітря.

---

¹Нахабство.

²Дешевизни. Тут: дешеві речі низького ґатунку (*польськ.*).

³Кесаревим розтином (*нім.*).

⁴Маленька дерев'яна бочка (*діал.*).

⁵У прекрасному Відні (*нім.*).

⁶Картоплею з товченим часником із сіллю й водою.

⁷Тут: *колола* (*діал.*).

***

В домі Річинських ще не бувало такого: гості серед ночі і морозу шикуються до від'їзду, а ніхто з домашніх хоча б жестом, хоча б для самої форми не пробує затримати їх.

Трудно, мабуть, доводиться Олені вив'язуватись з подвійних обов'язків господині і голови дому.

Сновигає поміж зворохобленими гостями без припрошуючого слова, без заохотливої усмішки, а вся її постать виражає тільки одну мольбу, аби гості не барилися з церемонією прощання та чимхутчіш звільнили її хату.

Лише Нестор (та цьому і так ніхто не дивується) нахабно упросився переночувати у Гелі. Коні відіслав з Несторовою, а до готелю о цій порі, знаємо це з практики, пане добродію, не достукаєшся. Бидло портє, напевно, накрився кожухом і хропе, аж слина з рота тече. Це ж свинство, пане добродію, щоб у таким славнім місті, як Наше, був тільки один готель.

Нарешті Мариня засунула браму за останніми залубнями^[8].

Якийсь час у сінях напотемки вовтузиться ще з вхідними дверима. Напучнявіли від пари, що у ті дні безнастанно бухала з кухні, а тепер ані руш не хочуть приставати.

Людині й без того мало що бракує, щоб гавкати почала від нервів, а тут ще й з дверима такий трафунок^[9].

Нарешті вже якось перекрутила ключа в замку. Роздратована, розпатлана, червона, минає Мариня кухню і йде до їдальні.

— Прошу їмосці, гайда, панни, і ви, стрийку Несторе, зберімося до купи й порадьмося, як то між фамілією^[10] буває, що нам далі робити, як нам, гей той казав, з біди вихрапатись!

— Мариню! — мало що не з сльозами на очах проситься Олена. — А хто в таку пізню ніч починає розмови? Почекаємо з нашою справою до

ранку. І так вона нікуди від нас не втече, хоч би ми і не знали як хотіли цього...

— Тої самої! Певно, що не втече, але візьме і перегорить у чоловікові. А їмосць уже таку натуру мають, іно би пригладжували, а тут, скажу їмосці, нема що замащувати, а треба кричати до Бога про пімсту, що таку кривду заподіяли нам, сиротам.

— Завтра, Мариню, завтра поговоримо про все...

— А може, і змивання посуду відкладемо на завтра? — запитує визивно Мариня, пам'ятаючи заповідь Олени: «Пори в нього носом, а не залишай на ніч немитого посуду».

— І посуд перемиємо вранці.

— Но, — креше об долоні Мариня, — як я маю таке від їмосці чути, то мені вже й жити не хочеться. Світ кінчається, не інакше! Залишити на ніч брудні виделки й ножі, аби поржавіли до ранку?! Не, прошу їмосці, посуд буде перемитий, аби-м навіть мала в нього носом пороти, їмосць можуть іти собі спати, як так уже на сон хилить, — глузує з Олени, прикривши очі своїми закучерявленими віями, які колись Нестор напідпитку порівняв до лоз, що нахилилися над озерцями, — але та розмова однаково не мине їмосці.

Навіщо ця погроза, моя Мариню? Їмосць і без того знають, що не уникнути їм інквізиції. Ідеться тільки про те, щоб пересунути речинець до сходу сонця. Олена тільки що відпросилася у Зоні. Правда, тут заступилися за неї її добрі діти — маленька господинька і Неля, яку вчинок Катерини начеб пробудив з летаргії.

Як же вони старалися, ластівки мої, одна наперед одної підбадьорити матір однією інтонацією голосу, саможертвено видавленою усмішкою, самаритянською святою брехнею, щоб хоч трохи заспокоїти її.

«Коби до ранку», — думає Олена про Мариню, а головне про Зоню, зачпний, незносний характер якої не осуджує, боронь Боже, а приписує до рахунку своїх гріхів.

За ніч їхні думки охолонуть, нерви уляжуться, а слова у світлі сонечка Божого втрачуть свою яр.

— Хай мама не журиться, все буде добре, мамочко. Доки ми з мамою, нічого насправду злого не може з мамою статися.

Такі в неї ці дві середуці. А коли говорити про Нелюсю, то в житті дуже рідко так буває, щоб така краса ішла в парі з голубиним серцем.

Слава... Дитина просочена своїм коханням, ніби вощина медом, і цілий світ її не обходить.

---

⁸ Саньми.

⁹ Випадок.

¹⁰ Родичами.

***

Вранішнє сонце застало Олену у сні. Все ж таки переміг сон на світанку. Коли прокинулася, то з кухні долинав уже дзенькіт посуду. Мариня розміщувала помиті горшки та каструлі по бляшаних шталюгах на стіні.

Олена приперезала поверх халата кухонний фартушок і так увійшла до кухні.

— Добрий день, Мариню, я прийшла помагати, а Мариня, бачу, впоралася вже сама...

— Їмосць чули, як то кажуть: чекав дід на мід, та й без вечері спати ліг. Хай їмосць краще розпорядиться, що з тим м'ясивом робити, що його стільки полишалося. Хоч бери та поправини справляй...

— Тепер зима, Мариню, може постояти, — хоче Олена якось обійти чергову провокацію з боку Марині. — Я десь читала, що в Сибіру чи Гренландії заморожують от так м'ясо на цілий рік.

— Хай їмосць краще мовчать.

Олена вмовкає.

Безперечно, це перше весілля в розгалуженому роді Річинських, що обійшлося без поправин. В неї, Олени, можна сказати, зовсім скромне весілля було, а й те було з поправинами.

Звичайно на другий чи третій день після весілля, коли гості трохи відіспляться та освояться поміж собою, відкинувши маску етикету, щойно тоді починається невимушена, весела забава.

— Прошу їмосці, браму відчиняють... хтось заїжджає до нас! — несамовито скрикує Мариня і біжить з тією новиною у покої до дівчат.

— Спаси і охорони, Господи! — в крайній розгубленості звертається Олена до Бога словами, що ними звичайно просить відвернути нещастя від своєї родини.

Кого це ще несе недобра сила на її бідну голову?

— Мариню, Олю, Нелю, вийдіть котра на ґанок, звідайте, хто там приїхав!

Поки дівчата поодягалися, — всі ще лежали в постелі, — Оріся була вже в хаті. Довга, до землі, з коміром по пояс, а манжетами по лікті, бараниця пойнялася вся памороззю, аж занесло від неї в кімнаті озоном. Від усієї Орисі залишилося тільки обрамоване сивими кучерями, до непристойності помальоване морозом мале личко.

Паморозь танула на віях, і Оріся плакала веселими слізьми. У всякому разі, всі зітхнули з полегкістю, що тим нежданим, непрошеним гостем виявилася саме невістка Ілаковичів.

Оріся одразу ж стала виправдуватися. Телеграма з запросинами на весілля не застала її вдома. Коли пізно ввечері повернулася з сусіднього села (їздила оглядати коня в одного господаря), дуже жалкувала, що втратила таку okazjiю. Повинна сказати: її свекри трохи надулись, що телеграма була адресована тільки на невістчину адресу, але це — між іншим. Все ж таки, незважаючи на замети по дорогах, приїхала сьогодні, бо ж ясно, що весілля в Річинських не кінчиться в один день, а поправини часто бувають веселіші, ніж сам церемоніал весільного пиру.

Але чого це такий спокій у домі? Сплять ще гості? І чого це на подвір'ї немає залубнів, тільки посліджене місце залишилося по них? Не може бути, щоб гості вже роз'їхались, правда, дівчата? Ага, певно, повідсилали коней з фірманам на ночівлю; де тепліші стайні. А хто з гостей ночує в домі? Що-о? Один Нестор?

— Де ж той стрийко? — справляє свою необережну фамільярність. — Давайте його сюди, ми зараз натremo йому вуха снігом!

Слава поскакала на одній нозі за Нестором до ванькирика^[11], а тим часом Оля з Нелею розкутували Орисю з бараниці, з хустки-пледа, перев'язаного навхрест на плечах, наввипередки визволяли її черевики з солом'яних папуч, одне слово, доти возилися з нею, поки залишили її

в одній візитній сукні з хутряною пелеринкою на плечах і лакірках на ногах.

— Я ніколи не сказала б, що блондинкам так до лиця фіолетовий колір! — вигукує Неля.

У модному, вузькому знизу, «плутаному», як сміялись чоловіки, платті, з оголеними до ліктів руками, Оріся видалася їй особливо принадною. Може, це ще й від того, що цілу попередню ніч мелькали Нелі перед очима лише охлялі, бліді лиця.

Тим часом відчиняються навстіж двері з спальні. Зоня, прибравши позу церемонімейстера, урочисто впускає заспаного, з одним прилежаним боком лиця, але вже причесаного і відсвіженого одеколоном стрійка Нестора. На Славу найшли пустоці з самого ранку: вчепившись за хлястик піжами, вона попихає стрійка ззаду.

— Не може бути! — вкрай вражений несподіваною з'явою, белькоче стрійко Нестор. — Не може бути. Мені хіба сниться, пане добродію...

Мальовничо спершись об раму вікна, у морозяних бликах, фіолетово-золотиста, ненормально рум'яна, з такими ж ненормально білими смугами довкола носа стоїть велика, пахуча, апетитна невістка Ілаковичів.

Зоня з обуренням помічає, що той старий шалапут, їх велебний стрійко, насправді схвильований. От буде весело, коли до тітки Ілаковичевої дійдуть чутки про шури-мури її невісточки.

— Цілую рученята, кузиночко, — згрібає у жменю Нестор пругкі, виточені Орісині пальці і з гріховною побожністю прикладає їх собі до губ, — а я тебе цілу ніч виглядав, недобра. На, послухай, — тягне її руку собі за пазуху, — послухай, як воно калатає, пане добродію.

Оріся придержує руку, нібито пручається, але чинить це в'яло й, головне, без того глузливого нещадного смішка, яким жінки вміють садвити на місце не завжди тактовних мужиків.

В її опорі помітні і страх перед недоступним, але таким бажаним з обох сторін, і чисто жіноча передбачлива, полохлива недовіра у чоловічий, так часто лише солом'яний, порив.

— Ти мені не віриш, — густим шепотом хрипить отець Нестор Річинський, ніби їх тільки двоє в кімнаті, і всім корпусом упритул присувається до Славкової жінки. Та не відштовхує його від себе, лише, задихана, ще щільніше притискається до віконної рами. Якби могла, увійшла б у неї і Нестора потягла за собою.

— Стрийку, — істерично зарепетувала Зоня, — що ви робите? Помнете нову суценку Ориси!

Нестор поки що дає спокій невістці Ілаковичів, але Зоня дістає за те доброго ляпаса понижче поперека, аби не пхала свого носа, пане добродію, туди, де її не просять. Крім того, стрийко розуміє Зонцю. Через свій дурнувятий гонор дівка, напевно, ще не побувала у лещатах чоловічих обіймів, а стара відьма природа домагається свого.

Коли Олена увійшла до їдальні, то стрийко гиндричився з племінницею, а Орися все ще пригладжувала долонею плаття, якого не встигла пом'яти.

Олена (як же ж личить їй голубий кухонний фартушок) як на те питає й навіть не уявляє, як ціляє в точку:

— А чого це твій чоловік, Орисю, не показується ніде з тобою?

— Дорогі мої, — галасливо перебиває Нестор Олену, аби звільнити молоду Ілаковичку від відповіді на те слизьке питання, — у мене щойно блиснула нова ідея! Добре, пане добродію, що маємо Орисині залубні. Поснідаємо і, скільки нас тут, сідаємо на залубні і вйо — на Джерельну! Іду на ви, пане добродію! Гелюню, не геніально? І ти з нами, розуміється, на почесному місці, пане добродію!

Ні, ні, відхрещується Олена. Перша не покажеться вона до Катрусі за жодні скарби світу. Всьому є своя межа, Несторе, щоб ти знав. І

материнська дурна любов повинна мати крихту хоч і підленького, а все ж таки якогось гонору.

— Панни, дівчата, що це ви жодного руху не робите? А маленька господинька чого надулася, як вошка на морозі? Що ж це, пане добродію, я з вас усіх маю бути наймолодшим?

Він, за звичкою, хотів ущипнути Ольгу у щічку, але та вивинулася йому з-під рук:

— Хай стрийко вгамується нарешті!..

— Еге, але ти ще не сказала мені, чому ти така сердита?

— Господи, які ви всі комедіанти! Мама ні... наша мама виняток, — покwapно поправилася й повела очима за Оленою. — І як я раніше цього не зауважувала?

— Олюнцю, — журно похитнув головою стрийко Нестор, — та коли на те пішло, то все життя один фарс. Ідеться тільки про те, хто яку роль облюбує собі в цій комедії... Я з приємністю грав би все життя першого аманта^[12]. Ха-ха-ха!

Раптом він урвав сміх. Ольга, до якої держав слово, зробила гримасу, що ні в якому разі не могла стосуватись до того, що він їй говорив.

Нестор оглянувся.

Посеред їдальні стояла Катерина.

Стрийко, який не спускав ока з невістки Ілаковичів, бачив, як Оріся кинулася до Катерини з простягнутими руками і як тут же опустила їх, збита з пантелику загальним демонстративним мовчанням.

Олена — і та, перемагаючи сльози, мовчала. Катерина буцімто не зауважила замішання, яке вона внесла своєю особою. Вона сердечно привіталася з Орісею, церемонно прийняла її побажання всього найкращого, поцілувала ще раз кузину за подарунок, якого фірман не встиг ще знести з саней, жартівливим тоном покаржилася на чоловіка-сплюха, якого ніяк не могла витягти з постелі (в цьому місці Нестор видав з себе багатозначний нечленоподібний звук), і

найнормальнішим у світі голосом заявила, що прибігла помагати ладити сімейний обід, іншими словами — поправини на невелике коло.

Мариню, яка, вгледівши паню докторову, мало не обернулася на стовп, Катерина поплескала по плечі, мовляв, дивуватись Мариня буде пізніше, а тепер треба закасувати рукави і братись за роботу.

Коли Катерина залишилась удвох з Оленою (дівчата порозбігались котра куди, а Орисю Нестор зотягнув на «дві слові» до ванькирчика), Безбородькова припала до Олениних рук:

— Мамцю, хай мамця повірить, що і для вас, і для нас буде краще, коли житимемо нарізно. Я вже мамці говорила і тепер скажу ще раз: я мами ніколи не покину... Буду давати мамі щомісяця, скільки зможу... а те, що я зробила, то так мусило бути. Я не хочу мамі розкривати всіх секретів, але прошу мені вірити, що я не мала іншого виходу.

Олена тихенько поплакувала. Хотілося їй бути трохи ніжною до дочки і бодай погладити її по голові, але рука не знялася. Найважче було для Олени те, що не вірила у щирість слів своєї найстаршої. Знала ж бо: не того прийшла Катерина сюди, що стало їй жаль матері.

Пані докторова потрудилася прийти з Джерельної аж на вулицю Куліша, аби в зародку придушити плітки, які вже розходяться по Нашому.

Звичайно, плітки не можуть зашкодити пані докторовій Безбородьковій, але на відвідинах пацієнтами приватного кабінету доктора Безбородька це може відбитись. З цією метою, власне, і придумано ті поправини на мале коло, чи то пак сімейний обід.

«Вибити палицю з рук противника, поки він ще не потяг нею по тобі, — це неабиякий хід», — думає з болючою чужістю мати про свою найстаршу дочку.

---

¹¹ Бічної кімнати.

¹² Коханця (польськ.).

***

Зоня Річинська не користувалась симпатіями серед місцевих хлопців. Одні сміялись, що та гонориста панна чекає хіба на англійця з Коломиї, а інші розповсюджували чутки, що Зоня, мовляв, з того типу жінок, які можуть бути чудовими коханками, але не підходять до дружин.

Чоловіки цікавились нею саме завдяки прикметам, які висміювали в ній. Жінки не любили Зоні. Свідомість цього справляла Зоні своєрідну приємність. Була недоступною, гоноровитою і зовсім не турбувалась, як інші ставляться до неї.

Олену, коли Зоня була ще дитиною, журила її вдача.

— Як будеш така далі, то ніхто не любитиме тебе, — хотіла настрацати дитину, але Зоня сміялась. Мружила при тому очі і колола самими зіницями. Ще зовсім мала, а така вже самовпевнена.

— Або мені потрібно, щоб мене хтось любив? Або то так добре, як когось усі люблять? От Нельку всі люблять і всі чогось хочуть від неї. Мене не потребує ніхто любити, — чи мені гірше від того буде? Ще ліпше!

— А може, те минеться, — потішала себе Олена перед чоловіком. — Діти її віку звичайно люблять все наперекір робити. Єсьм певна, що Зоня не така, яку вдає з себе. Напевно, тішиться, коли я чи ти пригорнемо її до себе, а тільки так вдає, що наша любов їй байдужа.

Небезпечний вік дозрівання давно минув у Зоні, а вдача її нітрохи не змінилась. В свої двадцять три була така сама, як і в тринадцять. Носила тепер півчеревики на високих французьких каблуках. Було це наче наперекір моді, яка у змові з спортом крокувала тепер в зашнурованих півчеревиках на низьких широких підборах. Ходу мала легку, граціозну, ногу зграбну у кістці, з високим підйомом. Коли йшла

з гордо піднесеною головою, завжди наче у незгоді зі світом, не заохочувала до ближчого знайомства.

Поза її спиною чоловіки розказували анекдоти з приводу її прищуватого обличчя, але перед нею самою знімали капелюхи з шанобливим уклоном.

Навіть Олена з усіх своїх п'яти дочок найменше повчала Зоню. Часом обминала її, як терня на стежці.

Коли хтось з дітей докоряв їй тим, виправдувалась:

— У Зоні не знати коли на який гумор натрапиш, а я люблю спокій у хаті. Краще вже не зачіпати біди.

Насправді була інша причина, чому Олена так багато дозволяла Зоні. Натякнула про це навіть Орестові Білинському при його першому візиті. Зоня прийшла на світ випадково, проти бажання й волі матері, і тепер Олена пояснювала собі, що Зоньчина погана натура, власне, звідси й узяла свій початок. Вона, Олена, согрішила тим, що ненавиділа зачатий плід, і тепер мусить відпокутувати свою провину.

Зоня справді була якась відмінна від решти дітей. Мажарин якось висловився про Зонину вдачу:

— Воно так, прошу панства, всі люди носять черевики на ногах, а панна Зоня хотіла б одягти їх на руки.

***

Над нашою родиною навис фатум.

Катруся перша зробила пролом у мурі, і тепер ми всі насторожені: обвалиться мур чи виявиться таким міцним, що витримає?

Атмосфера очікування згущується в нашому домі з кожним днем.

Але навіщо всі ми вдаємо, начебто в нашому домі все нормально, все по-давньому?

Чи не скидається це на те, що ми граємо комедію перед... порожнім залом?

Тим часом у нашому домі, либонь, тільки годинники ходять нормально. Зрештою, я б не здивувалась, коли б у цій атмосфері вони оголосили страйк.

Мене цікавить інше питання: татко відійшов, Катруся втекла від нас, — хто ж тепер буде главарем у нашій родині?

У всякому разі, не мама і не я. Може, Зоня? Ого, вона не мала б нічого проти, щоб захопити владу у свої руки, але проти тирана повстане народ, тобто Неля, я, Мариня, мама й Ольга. Хоч мала господинька залишиться на своєму посту незалежно від особи пануючого.

Ах, вже знаю, як воно буде. Згідно з демократичними віяннями, нашим царством управлятиме президент Мариня. Втім, вона сама собі надала цю високу посаду.

Своє урядування Мариня почала з того, що порушила питання про квартиру. П'ятикімнатне мешкання тепер рішуче нам не під силу, отже, як бути? Воно, звичайно, розпускає Мариня дипломатію, ніби каракатиця своє чорнило, могло б залишитися так, як є, якби знаття, що Славуня (люди, це я, я!!) ще в цьому році вийде заміж. В тому випадку, розуміється, немає сенсу збуватися старого гнізда.

Прощу, не думайте, що це зондування ґрунту: це просто-напросто моральний тиск на мене. Ситуація до того загострена, що Север повинен би днями попросити маму о мою руку (вам подобається така форма: «О мою руку»?).

В гру входить не тільки гонор родини, але й п'ятикімнатна квартира.

Іншими словами, Север повинен женитись на мені, щоб зберегти старе гніздо.

Север, коханий мій, що ти на це?

Життя (мама сказала б: «Господь досвід чує») випробовує мене більшою міркою, ніж можу двигнути на своїй спортовій спині. Север, коханий мій, може, трошки допоможеш мені під гору?

Пробач мені і, прошу, не гнівайся, я не хочу бути надокучливою, — але чому ти такий чуткий, коли йдеться про нежить у мене, і такий якийсь байдужий у цій насправді великій біді?

Я, завжди така, як мені здавалося, смілива (пригадуєш, як я хотіла діставати зірку з неба?), тепер відчуваю незнайомий, новий страх у собі. Починаю боятися, наприклад, таких речей, як раптової мовчанки в кімнаті, бо мені починає здаватись, що кожне з тих, хто мовчить, готується запитати мене: коли нарешті Север заявить про свою готовність одружитись зі мною?

Почуваю полегкість, коли в хаті запроториться що-небудь і всі домашні зайняті пошуками цього предмета. Так благословенно недавно зникли десь великі ножиці. Я знаю, що в такі хвилини нашим не до мене й Севера. Радію дрібним суперечкам, бо вони теж відвертають увагу наших від мене й Севера. Найменшу нісенітницю, що її принесе Мариня з базару, роздуваю до сенсаційної чутки, бо це теж хоронить мене від теми «Слава — Мажарин». Кожну чужу людину в нашому домі, навіть коли б це мав бути езекутор чи поліцай, вітаю, як свого рятівника, бо при чужих у нас не мовиться про доктора Мажарина. Починаю не любити те, що колись любила, й навпаки.

Уникаю, наприклад, так званих сірих годин в нашому домі, хоч колись дуже любила ту смужку часу, коли за вікном уже темніє, а на столі ще не засвічена лампа.

В такі хвилини люди говорять притишено, щоб їхні серця могли зближуватись, начебто гамір і світло перешкоджають їм у цьому. А тепер боюся, що, власне, в цю золоту сіру годину наші почнуть по-доброму, по-сердечному... висотувати з мене жили на тему Севера.

Вчора Оксана забула в нас свій віденський журнал мод. Всі мої сестри сиділи над журналом і метикували жартома, які б фасони пошили собі, коли б у нас були гроші, коли це раптом Зоня — як горобець з конопель:

— Ану, подивіться, які тепер фасони шлюбних суконь. Як ти вважаєш, Славцю? Скромно, але елегантно. Десь після Великодня...

— А певно, чого ждати? — Це називається, що Мариня заступається за мене. — Лише не вийшло б такого, як з весіллям пані докторової.

Не можу вгадати, що Мариня має на думці: витівку стрийка Нестора з тіткою Меланією чи втечу Катерини, — але Зоні більш до вподоби те, гірше:

— Ми не думаємо, що ти зробиш так, як Катерина. Бачиш, спальню дамо тобі. Правда, мамо? В малій може бути його кабінет, влітку пацієнти можуть чекати й на веранді. А що ти на це?

Що я на це? Насамперед роздягнули мене догола, витрутили на мороз, а потім питають: чи не змерзла?

Запорожець, ненько, запорожець
вивів мене босу на морозець...

Мама, наша свята, вловлює моє розпачливе SOS, бо поспішає мені на допомогу:

— Зонцю, Мариню, діти, дайте спокій! Перед нами ще рік жалоби, а ви про весілля завели... Я й так через те Катрусине весілля не можу

людям у вічі подивитись... Господи, що про мене і вас люди подумали б? В хаті важка жалоба... Аби я цієї бесіди більше не чула.

Бідна мама від нападу Зоні заслоняється жалобою в домі, ніби дитячою парасолькою від каменюк, але в дану хвилину і це мене рятує.

Север, невдячне створіння, де ти? Іди припадь пані добродійці Річинській до ніг і дякуй, що вона так спритно оборонила тебе й мене від каменюк.

Насамперед каменюка випадає з рук Марині:

— То таки так. Їмосць добре кажуть. А то ще, прости мене, Боже, грішну, подумують люди, що наші панянки не в силі дочекатись кінця жалоби. Нема що — треба буде пересунути Славусине весілля.

«Слава Богу, слава Богу», — молюся в душі. На жаль, Мариня ще не скінчила.

— З весіллям почекаємо до осені, але з чиншем годі чекати довше... Як то кажуть, заки сонце зійде, роса очі виїсть. Як собі їмосць гадають, але я кажу... я не маю звідки вилуплювати (що за огидні вислови у цієї Марині!) кожного місяця по сто двадцять злотих.

Хто після таких слів насмілиться взяти слово?

Мама!

— Я думаю, — починає вона, затинаючись, — мені здається, не знаю, як ви всі, це мешкання тепер взагалі завелике для нас. Якби це тільки від мене залежало, то я замінила б його на два малі покоїки...

Якби це від неї залежало! А від кого має залежати? Господи, чому мама не розуміє, що вона не має права говорити так... неавторитетно!

— Два малих покоїки для нас тепер вистачить...

Раптом моє серце калатнулося об грудну клітку, наче людина в розпачі головою об стіну, і завмерло. Аж тепер дійшов до мене прихований зміст маминих слів. Мамо, а моє з Севером весілля? Де воно відбудеться? На нього приїде багато гостей. Де ж ми розмістимо їх усіх у двох малих покоїках?

Мамині очі блукають ніяково по предметах понад моєю головою. Мамо, рідна, єдина, так? Наберися відваги, дорога, і скажи: «Так!» Ти теж не віриш, що Север буде твоїм зятем.

Але твоє голубине серце не дозволяє тобі ранити дитини, і тому ти кажеш:

— А як котра з вас і вийде заміж, то... я за те, щоб молоді жили окремо. Як я була прив'язана до своїх опікунів, а коли вийшла заміж за вашого батька, то четвертого дня покинула їх і поїхала з ним у чуже село.

От так ті анемічні, бліді ручки зняли з мене тягар: можна міняти квартиру на меншу, не чекаючи мого весілля, бо ми й так не будемо жити разом.

Ні, що не говоріть, матері — це особливий ґатунок людей на землі.

В нашій родині (бодай для мене) настає відпруження. Коли Зоні нема дома, мама з Маринею починають розмови про обмін квартири. У зв'язку з цією пертурбацією треба буде продати частину меблів.

Продавати речі, куповані для того, щоб вони служили для нашої вигоди і втішали наше око, це сумна справа, але для мене вона — бальзам на серце, бо вона відтягує увагу домашніх від мене і від Севера.

***

Така конспірація не могла утриматися довго від нашого адвоката в спідниці.

Зоня почула крайчиком одного вуха про ці переговори з Маринею і підняла крик, що мама хоче скомпрометувати весь рід Річинських, виставити своїх дочок на посміховище і т. д., і т. д.

— А зрештою, — поклала кінець розмовам Зоня, — ніхто з порядних людей не міняє мешкання взимку.

І, вважаючи це питання вирішеним, наказала Марині внести дров і розпалити в опочивальні, їдальні, навіть у малому салоніку, так, як робилось за татка.

Зоня наказує, аби, незалежно від меню вечері, накривали до столу за всіма приписами етикету, так, як було за татка.

— Хай Мариня пам'ятає це собі раз назавжди, навіть коли на вечерю має бути пісна картопля з огірком, прошу стіл заставити повним сервізом. Бо, Мариню, панство не лише в тому, що їсться, але і як їсться.

І коли нарешті приходить такий день, що на вечерю випадає справді тільки картопля «в мундирах» з квашеними огірками, Мариня з лукавою слухняністю, навмисне не приховуючи зловтіхи, виконує те, що наказала їй колись Зоня.

Застеляє стіл святковою адамашковою скатерттю, розкладає подвійні тарілки і крихту масла, яке має більш символічне, ніж практичне, значення, укладає в кришталеву масельничку, подає на стіл, крім солі, ще й гірчицю подвійного ґатунку — кримську солодку і французьку — та перець, до кожної пари тарілок додає ще десертні виделки й ножі, на середині стола кладе зубочистки і букет паперових серветок. Завершенням Марининої помсти був піднос з порожньою горілчаною пляшкою і порожні склянки з підставками перед кожним прибором.

Картоплю подає на стіл в полумиску, прикритому серветкою. Зоня сидить за столом випрямлена, зовні спокійна, лише її права рука, сперта на край столу, тремтить ледь-ледь.

Славу розбирає сміх, і вона тільки чекає, щоб Мариня вийшла з їдальні.

Олена здивованими, зляканими очима водить від обличчя до обличчя, намагаючись збагнути: що це таке, навіщо ці подвійні тарілки, для кого ті подвійні чарки, яке призначення тих склянок перед кожним прибором?

Олена не насмілюється відкрити піраміду картоплі на полумиску й почати оту нещасну вечерю. Вона двічі простягає руку до серветки й картоплі і двічі відсмикує, ніби серветкою тією прикрито не картоплю в лущинні, а обличчя мертвої людини.

— Досить комедії!

Це вигукнула Ольга. В її голосі стільки рішучої тверезості, що Славу облишив раптом сміх. З кого вона сміється?

Олена, замислена, оперлась на бильце крісла: чи справді колись у її житті існували ті низькі, темні літом від довколишньої зелені, кімнати у лісництві, де люди, навіть коли це нікому не порушувало спокою, розмовляли між собою стишеними голосами?

Ольга встала. Не була в чорній сукенці, мала тільки чорний бант при бронзуватому, витертому вже на ліктях платті. Хвилину постояла біля столу, долонями спираючись на край, наче збиралась виголосити промову. Роздивилась навіть навколо себе. Всі стежили за нею і, здавалось, чекали. Тоді Ольга, обійшовши стіл, наблизилась до вікна й опустила штори.

— Досить комедії!

— Не треба, — зірвалась Зоня, хоч було вже запізно. — Не треба спускати штор, нехай вулиця бачить, як вечеряють Річинські!

Та вулиця не буде цього бачити. Оля відтепер власноручно щовечора спускатиме штори в їдальні. Проте Зоня, бодай на пів години, засвічує електрику у всіх кімнатах.

Хай голота бачить, дивується і завидує, що Річинські й надалі займають та опалюють весь дім.

Але як довго можна утримувати такий стан? Як довго можна умовляти Мариню і дурити самого ж себе, ніби пісна баранина смачніша, поживніша за жирну свинину?

Воно так. Не раз і за життя батька готувалось дома баранину, і тоді спеціально замовлялось у знайомого різника товстенського, не занадто-таки молоденького баранчика. Покійний батько сам стежив за тим, як Мариня лаштує турецький шашлик, сам пильнував, щоб шматочки м'яса, настромлені на дріт, були достатньо тоненькими і правильно чергувались з шматочками цибулі та сала. Смажили шашлик над розжевеним вугіллям, і відразу ж, не дай Господи, щоб прохололо, подавалось на стіл до рису.

Так було колись.

Тепер купується найдешевше м'ясо старих, призначених на кожухи баранів, робляться з нього сіканці, додається досить часнику, щоб забити душок старої, нікудишньої баранини, і це повинно бути смачнішим за свинячі котлети.

Звичайно, Мариня дуже добре розуміє, що колись шашлик у домі був лише панським вибриком, а тепер баранина на столі — мізерна крайність.

Але Зоня хоче, ні, вона вимагає, коли б її сила, то примусила б Мариню не бачити або хоч не виявляти, що вона добачає цю різницю! Та Мариня, дарма що стільки літ прожила в культурній атмосфері їх дому, дарма що Василюшку покохала заради його графських манер, в якихось закапелках своєї мужицької душі залишилась тою самою первісною мужичкою, якою прийшла до них: лицемірна, коли вдає

покірливу, зловтішна, коли удає співчуття, і загрозлива, коли мовчить у гніві.

Зоня не вірить Марині. І тому її іноді дратує, як Олена явно намагається догоджати дівці. В тій самій мірі ображає її родову гідність і свідомість, що Слава дружить з Маринею, як з рівнею.

Звільнити Мариню тепер ніяк не можна. Не тільки тому, що вони винні їй за пів року, але й тому, що позбутись останньої прислуги в домі — це те саме, що визнати себе банкрутом, а цього прилюдного, нагого банкрутства Зоня Річинська найбільше боїться.

Але як довго можна приховувати такий стан?

Як довго можна доводити комусь, що сколотини здоровіші за молоко? Правда, робиться це в дуже тактовний спосіб. От виникла раптом історія про одного залізничника, який вилікував себе з останньої стадії туберкульозу псиним салом і сколотинами.

Друга історія про одного дядя, знайомого Річинських, що вилікував собі виразку шлунка. Але яка з цього втіха, коли Мариня, позіхаючи на весь рот, заявляє з удаваною набожністю:

— В мене, грішної, нема-таки понад солодке молочко.

Ось такі факти і дуже до них подібні обставини призводять до того, що Зоня Річинська поволі, з гірким почуттям у серці, усвідомлює в собі кляту залежність свого особистого від цілого ряду причин поза нею, проти яких вона безсила.

Це неприємно. Це принижує. Це породжує почуття безпредметної, а тому й нереальної кривди, але це тепер важить, і Зоня досить розумна, щоб не вважати на нього.

Питання «і що далі?» від якогось часу непокоїть її навіть уночі.

Справді: і що далі? «Кажуть, — філософує Зоня, — що бідність не ганьба». Ця приповідка зародилася не в нашому краю і не за наших часів. Це свята правда, що безробіття загально зростає, що уряд веде в Західній Україні винищувальну економічну політику, обмежує до

мінімуму національні й політичні права народу, а проте не всі ж тонуть у морі цього лихоліття. Спритніші, всупереч всім ударам, тримаються на поверхні життя!

Скільки таких прикладів можна налічити, коли інтелігент, витиснутий з адміністративної державної посади, кидається на іншу ділянку, чи буде то кооперативний промисел і торгівля, чи якась приватна ініціатива. Із нічого, можна сказати, створює новий верстат праці для себе і ще для когось, крім себе. Хіба не так народилась ота мережа наших мініатюрних фабричок, торговельних осередків і верстатиків?

Ні, Зоня не може поріднитися з бідністю. Річинські, по своїй природі, повинні опинитись в рядах тих відважних, що, всупереч усім нищівним силам, таки знаходять у житті місце для себе.

Тим часом тільки одній Катерині пощастило, буквально пощастило, як сліпій курці зерно, спіймати чоловіка і забезпечити своє майбутнє.

Решта, чотири їх, чекають ще долі.

Зоня послідовно приходить до висновку, що батько в їх вихованні зробив одну кардинальну помилку. Він привчав їх користуватись набутиим, а не готував до того, щоб учились набувати. Бо й справді: на основі яких законів, яких фактичних якостей прищеплено їй та сестрам переконання, мало сказати переконання — сліпу віру в те, що добробут їхньої сім'ї — це щось незмінне, непорушне, вічне.

Як догма було те, що на сніданок мають пити каву на вершках з французькими булочками, що кожного року навесні мають бути нові пальта, а капелюхи можна носити тільки фірми «Зайончик».

За яким правом, на основі якого закону мав тривати такий стан речей?

Зоня згадала, як батько безпосередньо перед своєю недугою, повернувшись зі Львова, розповідав смішні історії про свого товариша з гімназії, тепер шкільного куратора Львівської округи, з яким завжди

підтримував близькі, дружні взаємини. З оповідання батька виходило, що Вацик не відмовив би і найсміливішому його проханню.

— Я маю цю свідомість, і мені цього досить. І тому я стараюсь не зловживати його приязню до мене. Він це теж цінить...

Чому, власне, чому жодній з них не спало на думку звернутись до батька, аби той попросив Вацика дати котрійсь з сестер посаду у своїй кураторії?

Чому не використали цієї єдиної, тепер уже неповторимої нагоди?

Бо винятковість становища Річинських між іншими полягала і в тому, що пани Річинські могли бути на державних посадах, але не хапались за них, бо не потребували цього.

І навіщо ж було себе обтяжувати клопотами, пов'язаними з державною посадою, навіщо було зрікатися родинного життя, коли й без того завжди і незмінно мала бути на сніданок французька булочка, а капелюх тільки фірми «Зайончик»? І ось несподівано приходить хвороба татка.

Хто міг припустити, що закінчиться вона катастрофою, і то подвійною: втратою батька і втратою матеріального добробуту?

Все уривається так раптово, що навіть виникає сумнів: чи було воно колись справді? Їхнє життя прибирає нових форм, нового, чужого їм досі змісту.

Це дійсність. Але дійсність цю треба якнайдовше маскувати. І коли Зоня з таким розпачливим зусиллям ще на якийсь час зберігає бодай ознаки давнього блиску їхнього життя, то робить це не лише з амбіції. Вона так само добре, як і сестра Катерина, розуміє, що людині легше вилізти нагору з останнього, ніж з першого щабля. Але такий стан — це повторює собі тепер Зоня раз у раз, — такий стан не може тривати до безконечності. Повинна нарешті початися якась дія, якийсь рух уперед. Може, Неля заміж піде, правда, вона непоправна романтичка, але й цьому настане колись кінець.

ridmi
ТВІЙ УЛЮБЛЕНИЙ КНИЖКОВИЙ

КУПИТИ